

CZIGÁNY GYÖRGY

Tizedek

1931-ben született Budapesten. Költő, író, szerkesztő-műsorvezető. Legutóbbi írását 2019. 5. számunkban közöltük.

(Tíz mondat az örökkévalóságról)

Tényszerűen hiábavaló, mégsem fölösleges, hogy az elmúlás szelíd diktatúrája ellenében megszülessenek bennünk a megmaradás éltető energiái: öröklétre van szükségünk. Az örökkön-örökké hétköznapi gondolatokba kényszerítve abszurdum számunkra, a misztikában válik csak elfogadhatóvá, holott gyermeki szívvel úgy sejtettem, ha az „örökké” végtelent jelent, idő vagy tér méretelen és szakadatlan folytatását, a nem létező megszületését, a teremtés megállíthatatlan jelenét, akkor abba beleborzong, attól megriad az ember. A képzelet tehetetlenül visszahőköl az örökkévalóság emberi fogalmától, pedig ujjonganunk kellene a lét maradandóságának hitében, de az elképzelhetetlen mégis megfélemlít. Természetes, hogy nincs az örökkévalónak ideje, nincs benne a „mióta, meddig” kérdéseknek semmiféle lehetősége, a hitben tudatosult örökkévalóság egészen más: mindegy, hogy jövő vagy elmúlt felé képzeljük el, haladás sincs jelen benne, se statikus egyhelyben-lét: a teremtés pillanata és a végítéleté egybeesik. A végtelenek léte szívünkhöz szelídül és nem keres magyarázatokat, viszont okunk van a filozófiai alázatra, midőn az emberi képzelet teremtő erőinek *Te Deumát* mondjuk, hogy fölemelhesük a kiszolgáltatott testünket is az elmúlás egykedvű történéseinek kényszerei közt, hogy lehessünk a Teremtő ministránsai, az embernek adatott teremtő képzelet törvényei szerint. Szembeszegülhet-e képzeletünk elvont valósága a pusztulás tényének irgalmatlan időbeliségével? — ha a szeretet létünk legmagasabb rendű cselekménye: az örökkévalóság előlege, olyané, mely kilép minden időből. Az idő metafizikai természetével foglalkozott Bergson, Proust, Teilhard vagy Dienes Valéria tanulmányban, regényben, remekművekben, de a fiatalon meghalt prózaíró már kötetcímevel is: *Zendiülés az idő ellen...* Zoltán fiam még kamaszként vitte el nagyanyám százötven éves ingaóráját az akkor még öregén is dolgozó krisztinavárosi mesterhez: hogy megjavítaná-e? Meg, meg lehet javítani ezt a gyönyörű órát, mondta a mester, csakhogy ennek az órának már nem kell járnia. Hadd mutassa hűségese az az időt, amelyre nincs szavunk.

(Tíz mondat a vers-háttérről)

Az ihlető háttér: felfénylő látvány, egy gondolat, mondat, táj, vagy történet-darabka, a lét akusztikája nyomán teremt a költő az emlékek és a képzelet dinamikájában eddig még sose volt lelki valóságot.

Watteau festménye (*Indulás Kithéra szigetére*) inspirálta például Debussy gyönyörű zongoraművének megszületését, melyben a boldogság szigetének extázisa nemcsak az ókori mondavilág színeit lobbantja fel, de a most ott ziháló szív hangjait még inkább! Károlyi Amy tünődve pillant rám: nem gondolja Gyurikám, hogy Watteau képeiben van valami színpadi, díszletszerű? — ami most a Debussy-darab ritmusában, hevében más, nem masztik szagú, ez az álom díszlete... Weöres Sándor fél könyökre dől és elengedi ujjai közül a fűszálat: nem hiszem, hogy különösebb jelentősége volna annak az ihletésnek, amit egyik művészeti ág egy másikra gyakorol, persze ez is előfordul, de az alkotó rezonálhat bár egy képre, tájra, de a lelkén átfutó, idegen, szinte megfoghatatlan anyag az, amiből formál. Folytattam a gondolatot: még a programot szinte szó szerint elfogadó romantikus zene, például Liszt muzsikája sem illusztrálja az irodalmi élményt, csak motívum az számára, amiből mást, újat teremt. Ha nem tudjuk a *Mefisztó-keringő* irodalmi előzményeit, akkor is teljes a kapott élmény: egy remek szimfóniascherzót hallgathatunk. Liszt balsejtelmekkel, szorongásokkal van teli a Palazzo Vendraminban, Velencében, amikor idős korában lányánál és Wagnernél vendégeskedik: egy gyászgondola látványa nyomán írja meg végsőkéig lecsupaszított tömör és megdőbbentően modern zongoradarabját, két változatban is. Létezésünk tragikuma és szépsége ebben épp úgy szíven üt, mint Babits Mihály költeményének szavaiban: a Lago Maggiore, a tó feletti kert virágaihoz szól fegyelmezett verssorokban, szól a gonosz hortenziákhoz... Mert virágzásuk elevenségével a nagybeteg költő hogyan számolhat el majd otthon a lombjavesztett fáknak: a mediterrán örömökkal mit kezd otthon majd a reá váró téli megfogyatkozásban?

Az asszociációk költői működése ott van Cziráki Lajos festményeiben is, aki azt mondja: a szavakba szorított szárnyalás mozdulatai talán akkor a legszebbek, ha kötelékeiket hordva szolgálgják a gondolatot.

(Tíz mondat a véletlenről)

Nézzétek a mezők liliomait... Micsoda megnyugtató terápia ez zaklatott lelkeinknek: Isten minden hajszalunkról tud, és gondoskodik rólunk, így vigasztal az örökléttel szembeszegült halandóságunk fájdalmában minket, a bűn által megmérgezteket. Holott nem kellemetlen szenny a Rossz, amelytől ösztönösen is igyekszünk szabadulni: tüneményes öröm is lehet, ragyogása a gondolatnak, édes szenvedély, szerelemé és hiúságé, elvetése tehát nem zsigeri evidencia számunkra. A Rossz választható, s vonzóak lehetnek ígéretei. Csak a szeretet menthet meg tőle: Isten szeretete, a Gondviselő.

Kockázatok, véletlenek közt élünk: ezek jót s rosszat egyaránt teremnek. De vannak tragédiák, balesetek, betegségek, értelmetlen katasztrófák, melyek nem a Rossz választásának következményei.

Amelyekről az áldozatul eső nem tehet, ártatlanul kell szenvednie, e nyilvánvalóan vak véletlenek nem mondanak-e ellent a gondviselés figyelmének, irgalmának?!

Isten nem óvja meg földi életünket a haláltól, a szenvedéstől, melyekben csak hittel sejtethetjük meg rejtőző jelenlétét. Az emberi lét szabadságának része a véletlen, de a véletlent is Isten teremtette.

DEBRECZENY GYÖRGY

megbicsaklik

kollázs Tandori Dezső műveiből

*megbicsaklik jövője kavicsán a láb
semmi nincs ott ahova lépek
el kell felejtenem
hogy most vagyok sehol*

mi mindent nem

kollázs Tandori Dezső műveiből

*mi mindent nem tudunk
formál s változtat bennünket a sár
az északnyugati szél nekizúdul
olyan nem-tudom-mire-jó az egész
de hát ez kell csak ennyi*

*áldottak legyetek mosdatlan kezek
zokogó verklik oldalára pingált álom-varok
és a jó tormás virslit nem tudjuk megbecsülni
se a rongyos szélű törölközőt
keveset tudunk az angyalokról*

Tandori Dezső: ufó vagy bolygótárs?

BECK ANDRÁS

1961-ben született Budapesten. Esztéta, irodalomkritikus, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Elméleti Intézet docense.

Jókaitól, Adyrtól, Karinthytól, Babitsról készültek fotók halálos ágyukon. Ha Téreyről vagy Tandoriról készültek volna ilyenek, merő ízléstelenségnek tartanánk. Az írók halottas ágya végleg visszavonult a nyilvánosság elől. És alighanem a „halottas ágy” kifejezés fölött is eljárt az idő. Morbid fotók helyett emlékek diszkrét mozaikjait rakosgatjuk ki. Az én Tandori-mozaikom 1980 táján töltődött fel intenzív képekkel, alig néhány év múlva viszont már nem voltam Tandori-olvasó. Mozaikom alcíme tehát ez is lehetne: Tandori-könyvek és az ifjúság elégiája.

Az a tény, hogy létezik egy Tandori Dezső nevű egyén, a hetvenes évek végén rögzült bennem. A gimnázium utolsó éveiben találkoztam vele egyre-másra, szemnyitogató olvasmányaim fordítójaként. Ilyen nagy hatású könyv volt számomra Sylvia Plath *Üveghurája* és verseskötete, a *Zúzódás*, Thomas Bernhard *A mészégetője* és Peter Handke kisregénye, *A kapus félelme tizenegyesnél*. Ezek egyébként — az *Üveghurát* leszámítva, melynek 1977-es második kiadása került a kezembe — mind ekkoriban jelentek meg a magyar könyvpiacra, bizonyos értelemben tehát nem csak nekem voltak újdonságok. Némi képp váratlanul támadt, lázas olvasásaim jó része Tandorin átszűrve hatott rám. Már önmagában ez is bőven elég lenne (mihez is?).

De persze mint csápjaival akkor már a kortárs magyar irodalom felé is tapogatózó leendő bölcsésznek rövidesen Tandori saját írásai is kezembe kerültek. A *Kritikában* és a *Kortársban* olvastam is róla, mint afféle egyszemélyes irodalmi nagyüzemről. Könyveinek ezt az aspektusát találta telibe az egyik cikk címe is, mely így hangzott: *Tizennyolc centi próza* (tudniillik ennyi helyet foglalt el Tandori néhány évnyi szemlézett epikus műve a polcon). Az akkori 18-ból én a legvastagabbra, *A meghívás fennállra* vettem rá magam, lelkesen ocsúdva, hogy így is folyhat a szó. Máig emlékszem egy mondatára: „Nincs mit mondanom, és ezt mondom, és ez a költészet”. Ez példaszerűen sűrítette magába Tandori mondandóját. Valójában azonban lassított, gondosan adagolt és kiemelt idézet volt egy bizonyos John Cage-től, akinek nevével alighanem itt találkoztam először. Másfél évtizeddel később aztán Cage, mintegy véletlenül, nagyon fontos figura lett számomra, és ma is az. Kitaratóbban maradt tehát velem, mint Tandori, ennek azonban az ifjúság elégiájához már nincs köze. *A meghívás fennáll*, és nyomában *A zsalu sarokvasa* című kötet címadó esszéje ismerősömmé tett egy másik nagy amerikait is, Henry David Thoreaut, a *Walden* íróját. Ahogy Cage-dzsel, Thoreau-val sem alakítottam ki önálló viszonyt akkoriban, ismeretségünk kereteit Tandori határolta,

és nem sejtettem, hogy Stanley Cavell, e külön amerikai filozófus Walden-könyvének fordítójaként milyen sok időt töltök majd magam is Thoreau könyvének társaságában.

Aztán ott volt a *Nagy gombfocikönyv*, melyet a totális ráismerés és rokonság együtt rezgésével olvastam, operett-katonáskodásom idilli napjaiban. Őrszolgálat címén csaptak ki bennünket valahova a magyar Alföld peremére Földesi Feri barátommal. Itt, épp csak hogy nem egy szénakazal tetején, félmeztelenre vetkőzve a kora tavaszi napsütésben ámultam és nevettem e könyv radikalizmusán. A maga kitartó, több száz oldalt kitevő adatolásában merőben valószínűtlen képződmény volt ez a „regény”. Létezése lelkesítő képtelenség. Szemethy Imre borítója és rajzai persze kedves és gyerekes karaktert adtak a könyvnek, melyet a Móra Kiadó „Nyolc éven felülieknek” ajánlott. Azt hiszem azonban, hogy ez a mű merőben megközelíthetetlen mindazoknak a nyolc éven felülieknek, akik nem gombfociztak valaha, nem játszottak bajnokságokat, és nem könyvelték a meccseket maguk is akkurátusan és szenvedélyesen. Én hosszú évekig ugyanezt csináltam. Bátyámmal játszottam végig előlről hátra és hátulról előre az angol bajnokságot, precízen iktatva az eredményt, a góllövőket, a tabellát, a „jók voltak” listáját, és talán még a bírók értékelését is. Ennek a könyvnek tehát eleve nyert ügye volt nálam. Az első pillanattól tegező viszonyban voltam vele, meg talán mintát is adott számomra, térképet a többi Tandori-könyv létképletének betájolásához. Ezért sem volt nehéz meghívásukat elfogadnom.

Ebben az 1978–1980 táji időben sehogyan sem tudom elhelyezni, mikor is mormoltam antikváriumban megtalált első kötete, a *Töredék Hamletnek* (1968) sorait, amelyeket előtte is, azóta is annyian mormolnak. Ez azonban egy másik Tandori volt. Másik korai korszakos műve, az *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973) pedig egyszerűen nem került a látókörömbe. Antikváriumban nem akadtam rá, könyvtárba pedig nem jártam. Megvenni, magamnak tudni a könyvet — nekem az valahogy mindig nagyon kellett. *A meghívás fennáll* mellett, vagy talán előtt, sokat forgattam *A mennyezet és a padlót* (1976) is. Ennek versei adták meg számomra a Tandori-érzés alaphangját. Harmadik verseskötetében olyan Tandori lépett színre, aki fantasztikus szószaporítással sürgött-forgott a saját, hangsúlyosan zárt világában, nem kis meglepetésére azoknak, akik játékosan szikár nyelvtörők költőjeként tartották számon. Ez a felpörgetett nyelvi fordulatszám azonban az életfigyelem lassításának, befékezésének, a magánterület minuciózus bejátszásának és kijátszásának szolgálatában állt. Szüntelen élet-műírást jelentett. És nekem is ezt jelentette Tandori, mégpedig elemi erővel: hogy az írás, az irodalom akkor tehát ilyen mindennapi dolog is lehet, minden ünnepélyes kimondástól fázó magánbeszéd. Az ÉLETMŰ mint evidencia, ez volt és maradt számomra Tandori védjegye.

Ennek az evidenciának adott formát *A mennyezet és a padlóval* kezdődő Tandori-kötetek megjelenése a Magvető Kiadónál, melyek borítóját Maurer Dóra készítette, és egy életműsorozat formáját öltöt-

ték. Alighanem ez a magyar irodalomtörténet legkülönösebb életműsorozata, még ha hivatalosan nem is nevezték annak, és nem is uniformizált külső megjelenést kapott, ahogy az egy életműsorozatnak dukál. Maurer ugyanis minden kötethez egyedi borítót tervezett, de ezeket a szürke és a barna skálájának egymással érintkező, egymással harmonizáló tónusaiban tartotta. Ekképpen az egymást követő kötetek mégis egységes benyomást keltenek. Mívesség, komolyság, ünnepélyesség és játékoság sugárzik belőlük. A kötetek vizualitása beszélgető viszonyban van egymással. Maurer munkái a hajtogatott papír és a klasszikus bőrkötés anyagszerűségét aknázzák ki, ezek könyvborítókra vetített átiratai. Fotogramok, frottázsok, fotografikák, nyomatok, lenyomatok. Egyszerre hozzák a mediális kísérletezés szellemét és a könyvkötés tradicionális patináját. Ráadásul Maurer minden kötethez egyedi előzéklapot is tervezett, melyek a borítóval beszéltek össze, megduplázva a könyvek vizuális erejét, hatását. Az 1976 és 1981 között megjelent nyolc Tandori–Maurer kötet nemcsak tervezőjük végiggondolt és végigvitt koncepciójáról, hanem a kiadó kitüntetett figyelméről is tanúskodik.

Alexa Károly még a nyolcvanas évek közepén Esterházy írói színre lépésének intézményes összefüggéseire rákérdező írásában hívta fel a figyelmet arra, hogy újabb kori történelmünkben aligha volt még egy könyv, mely a *Termelési-regény*hez hasonló technikai erőpróba elé állított volna kiadót és nyomdát. Ő mondja azt is, hogy a *Bevezetés a szépirodalomba* köteteinek biankó bevállalása olyasféle kivételes kiadói bizalom és nagyrabecsülés jele, ami talán csak 19. századi klasszikusainknak adatott meg. Alexa „üdítően érdekes” cikke — írta pár évvel később a *Bevezetés* kapcsán fenntartásait sem elhallgató tanulmányában Radnóti Sándor — „világosított fel (holott magamtól is ráébredhettem volna), hogy micsoda szerencsefi ez a kiváló író (...), akit bevezetve a szépirodalomba, bemutatván a nagyközönségnek, a magyar könyvkiadás megmutatta egy talán egyedüli példán, hogy értene ő a public relationshez, ha akarna”.

Nos, Tandori sorozata azt mutatja, hogy az Esterházy-könyvek talányos kiadói hátszele nem volt egyedüli példa. Ráadásul egyazon kiadóról van szó, a Magvetőről, és időben is átfedik egymást! De mintha a Tandori-kötetekkel is úgy lett volna mindenki, ahogyan Radnóti mondja. Maguk is rácsodálkozhattak volna a Tandorinak kijáró kitüntetett kiadói figyelemre, a Maurer által sorozatban tervezett könyvek korpuszára, mégse tették. És ennek a konstellációnak talán azóta sem szentelt különösebb figyelmet senki.

Pedig Tandori kiadói sztárolása bizonyos tekintetben sokkal furcsább és megmagyarázhatatlanabb, mint Esterházyé, aki egykettőre hatalmas olvasótáborra tett szert, könyvei sikerkönyvek lettek, amit kivételes kritikai recepciójuk is erősített. Kritikai figyelemben Tandori esetében sem volt hiány, és volt körülötte egyfajta kultusz is, mely talán épp ezekben az években, az „életműsorozatnak” is köszönhetően túlnyúlt egy szűk körön. Volt tehát Tandori mint je-

lenség iránt valami tágasabb érdeklődés. Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy Reményi József Tamás már a sorozat első két könyvről (*A mennyezet és a padló, Itt éjszaka koalák járnak*) írt elismerő kritikáját ezzel a mondattal kezdi: „Keserves dolog *végigolvasni* Tandori Dezső új köteteit.” Pedig alig kétszáz oldalas karcsú kötetekről beszél. Két évvel később *A meghívás fennáll* már csaknem 600 oldalasra hízott. A könyvet Esterházy *Termelési-regényével* párba állító Radnóti a Tandori-regényt remekműnek mondta, de hozzátette, kevesen lesznek, akik hasonlóan vélekednek, „mert e végtelenül egyszerű szerkezetű könyv végtelenül fárasztó olvasmány”. Újabb két év múlva pedig a *Tizennyolc centi próza* című cikk szerzője, Tarján Tamás már nem pusztán saját benyomásának ad hangot, hanem irodalomszociológiai karakterű kijelentést is megkockáztat: „Munkásságát nem minősíti, de ellenőrizhető tény, hogy olvasóinak száma egyre csökken, s nem egy kritikusa is kinnak nevezi a műveivel való birkózást.”

Gonoszkodva így is fogalmazhatnánk: Tandori életműve hézagpótló, bár ha nem lenne, nem éreznénk a hézagot. Tandori szavai ezek, az ő Karl Krausról írt mondatát vettem kölcsön és fordítottam vissza, felé. Mégis inkább hálásan, mint hálátlanul. Mert aligha várhatunk és kaphatunk fontosabbat egy írótól annál, mint hogy felnyitja szemünket egy hézagra, amit nélküle nem látnánk és nem érzékelnénk. Hogy kirajzolódik előttünk, mi a hézag. Hogy művével mondja: „a hézag én vagyok”. És hát az volt a nagyszerű, hogy Tandori mindenfajta melldőngetés nélkül mondta ezt. Ahogy a hang is páratlan volt, ahogy más írók, költők műveit olvasta, a bolygótárs hangján. Ezt így sem előtte, sem utána nem tudta senki, egyszerűen senki sem volt ilyen bolygótársi viszonyban mások szövegeivel, a magyar és a világirodalom kisebb-nagyobb, világhíres vagy többé-kevésbé felfedezetlen égitesteivel. Vonzásukat és taszításukat senki sem tudta így magáévá tenni, ilyen természetességgel lekottázni. A szűrő nélküli élőbeszédszerűség stílusát ilyen maradéktalanul megvalósítani. Tandori minden irodalmi peckeséget kerülő hangja hallatlan dolog. Ahogy hallatlan tett volt az is, ahogy Szép Ernőt, ezt a fantasztikus költőt, író-t egyszemélyes intézményként felemelte, feltolta a magasba, ahogy verseit mondta, ahogy esszék sorában megmutatta, megforgatta, megcsillantotta, hogy más is lássa, észrevegye, rácsodálkozzon és örülhessen neki. És hallatlan tett, hogy minden műve ugyanezen a hangon, a bolygótárs hangján szól olvasójához.

A nagyraértékelés és a keserves olvasás együttállásának dokumentumait tehát nem valamiféle kritikai állítás ambíciójával idéztem fel korábban, hanem azért, mert ezek helyezik csak igazán különös fénybe a Magvető Kiadó vállalkozását. Hogy miért különös ez a vállalkozás? Első körben mondhatnám így is: „Abban a korszakban (...), amikor minden rendes költő-író homlokát a nemzet, a szocializmus ügye, az emberiség és egyéb jóvátehetetlenül ko-

moly dolgok iránt érzett felelősség barázdálta, amikor mindenki hitet vallott, és megmondta — akkor a Tandori-féle írásmódnak a fenti értelemben vett üressége [ti. ideológiamentessége, magánérdekűsége — B. A.] kezelhetetlen rejtély, tökéletes enigma — ha nem provokáció volt.” Ám ha Farkas Zsoltnak ezt a plasztikus megfogalmazását névértékén vesszük, inkább az lesz az igazi kezelhetetlen rejtély, tökéletes enigma, hogy *ezt* a Tandorit miért karolta fel a kádári évek első számú (a kettő közül) szépirodalmi kiadója, miért adta ki sorra, mégpedig megkülönböztetett könyvészeti gondossággal ezeket a provokációszámba menő köteteket?

Jó lenne, ha valaki vállalkozna e konstelláció részletes és érdemi feltárására, ami adalékokkal szolgálhatna Kardos Györgynek, a Magvető Kiadó igazgatójának — mindmáig megráttalan — portréjához is. Az én erőmet az írók és a hatalom cifra és cakkos problémájának még a karcolatása is meghaladja itt. Be kell érnem tehát a Tandori „életműsorozat” különösségéből adódó kérdés kiélezésével és kihangosításával. Jelzéseképpen idézem csupán Balassa Péter az 1987-es évre visszatekintő írásának egyik karcos mondatát a Kardos György halála után kiadott emlékkönyvről: „A hódolat Kardos György, az ezredesi rangú verőlegényből lett kultúrmeccénás előtt, »Aczél zárkatársa« előtt, aki az »értékeket védi« (amit épp helyzete és a szereposztás miatt tehetett meg) — az értelmiségi perverzión, a kultúrpolitikai pornográfia és a lehető legnagyobb erkölcsi katyvasz jele volt.” Az *In memoriam Kardos György* című kötet nem vágott akkori érdeklődésem körébe, így nem tűnhetett fel az sem, hogy szerepel benne Tandori verse is.

Kissé elkanyarodtam saját, 1980 táji Tandori-élményemtől, hiszen efféle összefüggéseken nemigen gondolkodtam akkoriban. Nekem egyszerűen csak tetszettek a Maurer Dóra tervezte könyvek, fizikailag, kézzelfoghatóan is kötődtem hozzájuk. Eszembe sem jutott, hogy Tandori kiadói kanonizálásának kultúrpolitikai konstellációján töprengjek. De a könyvek reprezentatív jellege, életműsorozat-karaktere evidens volt számomra. Ahogy evidens volt, és épp ilyen vonzó is, hogy ezek a könyvek, élükön *A meghívás fennállal*, a totális magánérdekűség csillagzata alatt állnak. Lejött, átjött, tudható volt, és Tandori minden sorával tudatta azt, amit csak elvéve mondott ki tételesen, úgy, ahogy *A meghívás fennáll* 105. oldalán zárójelben kimondatik: „(D’Array társadalom-ügyi kérdésekre sosem avatkozott, és nem is óhajt szakítani ezzel a szokásával.)”

Ez nagyon közel állt akkor az én szívemhez. A régi *Mozgó Világ* 1983-as felszámolása volt az első alkalom, amikor „társadalom-ügyi” indulatok ébredtek bennem, némiképp kibillentve felhőtlen politikai apátiámból. Ezeket az indulatokat nem dimenzionálnám túl, de az átfazonírozott lap újraindítását övező bojkottot, annak közösségi-etikai példáját a távolból kérlelhetetlenül komolyan vettem. Tandorinak mindehhez pedig annyi köze van, hogy amikor megláttam nevét az új *Mozgó Világ* első számában, mélyen elszomorodtam.

De hadd kanyarodjak vissza most már végleg oda, ahonnan indultam, 1980 tájára. Ezekben az években (1976–1981) Tandorinak messze nemcsak az a nyolc, Maurer Dóra tervezte könyve jelent meg, hanem még tizenhat (!) önálló kötete. (Az 1981-es év egyébként nem merőben szubjektív korszakhatár, Tandori komoly magvetős köteteknek borítóját ezt követően maga a szerző tervezte, ahogy Nat Roid néven írt vastkos krimijeit már korábban is az ő montázsai dekorálták.) Tandori szürreális termékenysége fontos faktora volt és maradt hatásának. Bár a termékenység kifejezés félrevezető, hiszen az élettevékenység és a művészet szinte teljes átfedéséről, együttállásáról, együttéléséről volt szó itt. Margócsy István vetette fel, hogy Tandori nagyszabású életviteli és művészi kísérlete „alighanem a magyar neoavantgárd legnagyobb és legfantasztikusabb performansként is értelmezhető”. Ez számomra megvilágító erejű ötlet. Sohasem gondoltam így Tandori teljesítményére, most pedig már nemigen tudok másképp gondolni rá. De anélkül, hogy rátaláltam volna a bűvös szóra, mégiscsak ez adta számomra a Tandori név, a Tandori-ézés, a Tandori-bolygó evidens nyitját. A szöveg végtelenített életfolyama mint performansz — ebben oldódik fel a gesztusértéknek és az olvasás keservességének látszólagos ellentéte.

„Hogy Tandori zseni volt, abban feltehetően mindenki egyetért” — írta Bán Zoltán András nekrológiájában. Nem szeretem a zseni szót, nem is dobálódzom vele. De a magyar irodalomban van két szerző, akivel kapcsolatban mégiscsak a számra jön néha. Szentkuthy Miklós a másik. Ő is, akárcsak Tandori, a kapacitás zsenije, az intellektuális kapacitása és az életteljes szó performatív potenciáljáié. Ezért nem veszít semmit fényéből a Tandori névvel jelzett fenomén attól, hogy harmincöt éve nem vagyok olvasója. A kapacitás zsenije, a potenciálé? Nem épp azokat a jegyeket kínálom tálcán ezzel a karakterizálással, ami miatt a zseni szó oly gyanús számomra? Merthogy olyannyira a teremtőerő férfikarizmájú bajnokaira van szabva. És úgy érzem mégis, Szentkuthy és Tandori az a két magyar író, akin nem lötyög és nem is feszül a zseni szó. Különben is, lehet-e Tandorinál szelídebb és éneklőbb szavú, kevésbé maszkulin író-találni? Másfelől életművének neoavantgárd performanszként való jellemzése meg mintha nagyon is férfimunkát sugallna. Akárhogy is, a gesztus evidenciája, az írás megaperformansza, mondom Margócsy szavain immár kiokosodva, volt az, ami Tandoriból 1980 táján számomra maradéktalanul átjött, és maradéktalanul megmaradt azóta is. Ettől azonban a rejtély nem oldódik meg, csak még rejtélyesebb lesz: hogyan asszisztálhatott a Magvető Kiadó „a magyar neoavantgárd legnagyobb és legfantasztikusabb performanszához”, még hogy asszisztált, vált zászlóvivőjévé, mecénásává és propagátorává hivatalossága és kiadói kapacitása teljében, a hetvenes évek Magyarországon?

Könyvbemutató

1935-ben született Budapesten. Író. 1956 után Franciaországban, majd 1964-től Puerto Ricóban élt. A kétezres évek elején költözött haza Magyarországra. Legutóbbi írását 2018. 12. számban közzöltük.

Az én feleségem Isten áldása. Az, hogy verése, egyre ritkábban jut eszembe. Alig-alig, mióta ő intézi — helyettem is — a kis és nagy dolgaimat.

Ezt a mai utat is ő intézte el. Ha néha még meghívják valahová, hogy a könyveimről beszéljek, nem magamnak és nem a könyveimnek, neki, egyedül neki köszönhetem.

Ma is az ő barátai jönnek értem. Megállnak a kapuban, én pedig, hosszú idő óta először, kivonszolom a ház elé magam. Ezt is csak vele, természetesen. Kire másra, az ő két törékeny vállára támaszkodom.

Persze ez sem megy magától. A párom mindig elfelejt valamit. Ezúttal a könyveimet. Az irományokat, amiket — ha igaz — ma valahol bemutatathatok.

No mindegy. Beülünk a ránk várakozó gépkocsiba. Az én járgányom biztos helyen, a csomagtartóban marad. Az asszonykám öszszehajtogatja — mint mondja — a kétkerekű Trabantomat.

Jó társaságban öröm minden utazás. Számomra kétszeresen az: újdonság minden körülöttem. A sztráda, a napfény, ez az egész gyönyörű kis ország, amiről fél évszázadon át álmodoztam száműzetésem alatt. És amiből most, vénségemre, egy asztali lámpa hűgysárga fénybúrája marad.

*

Első állomásunk egy benzinkút. A Váli-völgyi pihenő! — jelenti barátom. Ő felhajtja a mindennapi kávé, én pedig az ugyancsak mindennapi mosdót keresem. Megmutatják, egy kócos takarítónő rám mosolyog. Itt, vidéken, segítőkészek az emberek.

Dél van, amikor egy lány kanyarban, a látóhatár peremén felcsillan a tó. Itthon vagyunk! — sóhajtja barátom. Ő fog ma beszélgetni velem.

És ez itt már az úti cél. A Nivegy völgyében lapuló falucska, Tacyon. Tucatnyi porta, alig másfélszáz ember él a faluban.

Középen, a könyvtár előtt, egy nem akármilyen (városias) utcai körforgalom. Itt fogom bemutatni az irományaimat.

Megebédelünk, kialszom magam. Szédülök. Ilyenkor, otthon, már véget ért a napom.

*

Itt pedig csak most kezdődik a tánc. Betologatnak egy apró terembe, ahol már üldögél tizenöt ember. Köszönök, köszönnek. Az asztalon két pohárka csapvíz árválkodik.

Csinos hölgy nyitja meg a műsort. Egyszerű szavakkal, kedvesen. Utána beszélgetőtársam következik. Ő szakmabeli, bízom benne, hogy nem a posztmodern műhelytitkaival fogja traktálni a földműveseket.

Amikor megszólal, mégis felkapom a fejem. Az akusztika lenne? A légkör? Valahogy minden más ezen a már-már családias összejövetelelen.

Azok, akik itt ülnek körülöttem, nem a könyveimre kíváncsiak. Hogy mire akkor? Talán csak a messziről jött idegenre. A trópusi szigetre, ahonnan ide csábítottam az asszonyomat. Aztán, hogy onnan is elmennek a fiatalok? Hogy ott is magukra maradnak az öregek? És hogy van-e visszaút. Helyrehozhatók-e az elrontott életek.

Amikor feleségem is megszólal, elakadnak a lélegzetek. Ez itt már élet, és nem irodalom. A fiatalok szeme csillog. Lám, én is nekivágtam, és most mégis itt vagyok! Valahol hátul, az utolsó sorban, felsírnak az asszonyok.

Már két és fél órája tart az összejövetele. Amikor felállunk, mind kezét adnak, és én nem hiszek a szememnek: mind a tizenötön aláírják a könyveimet. A két utolsó példányt — még idejében — a könyvtárnak adom.

Kint már sötétedik. A tó felől illatos szelek fújdogálnak. Visszaemelnék a kocsiba. Így ér véget egy könyvbemutató egy magyar faluban.

Nem kérdezem, hogy na! milyen volt? A két nő halkán szipog mögöttem a kocsiban. Asszonykám idevarázsolt egy apró, távoli szigetet. A helyet, ahol született.

Mégiscsak érdemes volt hazatérnem. Könyvvel — könyv nélkül! Végigcsinálni ezt a nyomorúságos életet.

FILIP TAMÁS

Hangoskönyv

*A hőseim mind én vagyok,
de ők egymásnak nem ismerősei.
Tarisznyájukba tettem térképet,
szótárt, pogácsát, vizet, és
ezt súgtam fülébe mindnek:
légy merész és óvatos, féld és
vágyd az ismeretlent, fúrj
alagutakat a hegybe, vágd ki
a szavak titkos ércét, izzíts ki
belőle egy olyan nyelvet,
amelyet mindenki ért. Aztán
beszélj, beszéljete, egymás
szavába vágva mondjátok el
nekem ugyanazt a történetet.*

Kettétört ásó

Egy kvartett megíratlan
tétéle szől: háttérzene a
holdfényben derengő
Delvaux-figurákhoz.

Egy sírásó tanítóányai
búcsúznak mesterüktől.
Ásóját, mellyel annyi
halottnak készített helyet,

kettétörök és vele együtt
eltemetik. Imájuk rövid,
indulni kell, hogy le ne
késsék az utolsó villamost.

Kések és sietek

Egykedvű tüzek lobogása
visz el a révületig.
Csak nézem őket, és
közben dúskálok a fagyban,
eltévedek a vér erdejében,
kiszáradt vízesés robaja vagyok.

Vagy inkább óra,
aki nem is sejt, hogy
másoknak ő mutatja az időt?

Egyszerre kések és sietek,
miközben félrehúzódva
figyelem, ahogy egymásba
gabalyodnak a világ
illékony monológjai.

Nincs annyi írnok, hogy
mind lejegyezze őket.

Az arany betűk

G. Tóth Franciskának

1971-ben született Siófokon. Író, irodalomtörténész, a pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnázium tanára.

Az üvegezett veranda padján ült, kezében és előtte az asztalon rendezetlen kártyalapok szanaszéjjel. A horizonton a bazilika hatalmas kupolája alázattal hajolt meg az aranyló Duna szálegyenessége előtt. Vastag falusi csend ülte meg a hegyoldalt. A szőlőtőkék mint öreg varázslók falhoz támasztott sétabotjai kanyarogtak a dohányságga levelek között, amíg a szem ellátott. Szeptember volt, a Giotto-kék ég közepén a Nap mégis oly erővel szikrázott, mintha július lett volna. Ő mégis kicsit borzongott, s zakóját összebb húzta a vállán.

— A kora ős Esztergomban nem is évszak, hanem lélekállapot. — gondolta, s a gyomra táján ólálkodó szorongás tompa nyugtalanságáról igyekezett nem tudomást venni. Akkor érzett utoljára ilyet, amikor az orvos közölte vele, hogy halálos kór dolgozik benne.

Most ott ült némán és elnehezülten a város felett, s mégis térdig gázolt a magány sarában, mint akkor, ott a házuk kertjében, amikor utoljára találkoztak. Egyedül volt. Végtelenül egyedül. A gondolatok egyre távolabb vitték a magány és önmaga felé.

Hosszú évek óta nem látott egyetemi barátját várta, akivel egykor olyan intenzív szellemi kapcsolatban álltak egymással, mintha egyik lettek volna. Hol lázas olvasásba, hol színpadias, hatalmas karlendítésekkel és gesztusokkal felnagyított vitákba hajszolták egymást. A cigaretta állandóan ott pulzált a kezükben. A füst lételeme volt együtt-léteiknek, amelyek közben semmit és senkit sem kíméltek. Nyelvük éles volt, szellemük friss és minden intellektuális játékra nyitott. Értették és élvezték egymás társaságát, s ennek megfelelően többnyire mindenki mást kizártak kapcsolatukból. Csak néhány kiválasztottnak jutott a megtiszteltetés, hogy időnként csatlakozhatott hozzájuk. Mindössze két év volt közöttük, de a kamaszos fiúbarátságuk ebből a szellemi intimitásában teljesen összeértek.

Barátja nyurga, kifejezetten magas, szálkás izomzatú fiú volt, oldalra fésült hosszabb barna haját úgy hordta széles, kissé ázsiai típusú koponyáján, mint valami filmsztár. Volt benne valami arisztokratikus méltóság, ahogy a fejét mindig féloldalasan, a kellenél magasabban tartotta. Mintha nem akart volna még a tekintetével sem belevegyülni a környezetébe. Ő azonban tudta, hogy ez csak állandó zavarának jele, mint ahogy aggályosan simára borotvált arca, s a nyakát feszes pántba fogó, elmaradhatatlan csokornyakkendője is inkább görcsös rejtőzködését szolgálta. Mégis, egész lényéből valami éteri nemesség áradt, amely gyökeres ellentéte volt a rá jellemző melanholikus alázatnak. Tökéletesen kiegészítették egymást.

Aztán megtörtént az a bizonyos kórházi bejelentés, ami mindent megváltoztatott közöttük. A halál felsejlő lehetőségére, az elmúlás ke-

gyetlen materializmusára nem voltak felkészülve. Barátja innentől kezdve haraggal elegyített méltatlankodással tekintett rá. Egyszerűen nem tudta megbocsátani neki a betegségét. Úgy érezte, hogy a kettenük között vibráló szellemi kapcsot a test nehézkedésével, az anyag mocskával beszennyezte, s ezzel árulást követett el. A legszörnyűbb az egészben az volt, hogy maga is valami hasonlót érzett. Haragudott magára, s tehetetlenségében kerülni kezdte barátját. Előbb csak ritkultak a találkozásaik, hamarosan aztán teljesen megszűntek.

Nem csoda, hogy a várakozásnak ezekben a perceiben nem a találkozás örömeinek izgatottsága, hanem valami elementáris aggodalom kerítette hatalmába. Félt. Maga sem tudta pontosan megfogalmazni, hogy mitől. A múlttal való szembenézéstől. Az elméjébe toluló emlékektől, amelyek mint éles fejszék csaptak le kiszolgáltatottságára. Félt belenézni barátja acélszürke szemeibe. Félt újra szeretni őt. Hányszor ébredt csatakosan az éjszaka közepén e fémesen villanó szempártól riadva, hogy aztán újra és újra a sötét éjbe mártsa a remény tollát és versben izzadja ki magából a barát utáni, mélyről jövő vágyait.

Ezen a délutánon mintha megállt volna az idő. A város mozdulatlanul párázott a lábai előtt. A Mária Valéria híd zöld acélszerkezete pattogott a hőségben, szinte délibábként derengett a vízfelszín felett. Esztergom templomai, mint a fuldoklók, friss levegőért nyújtóztatták tornyaikat az ég felé. Az emberek a távolban mint apró hangyák nyüzsögtek a keskeny utcákon. Jelentéktelenségük most került igazán a helyére. Fáradt egykedvűséggel siettek, pitiáner életüket kergetve. Rezenéstelen közönnyel nézte őket. Majd valami lassan moccanó új szándék kerítette hatalmába. Letette a kártyát, ivott egy kortyot, papírt terített maga elé, s írni kezdett.

Kezdetben rettentő nehezen ment az írás. Hosszú percekig magányosan vacogtak a betűk a vakítóan fehér lapon. A papír türelme azonban folytatásra biztatta, s a lelkéből váratlanul előtörő szómámor lázasította homlokát. Szemei előtt hatalmas aranyszín betűk kezdtek vad táncba, s váratlanul ott találta magát a Balassi Múzeum apró kerti kőtárában, közvetlenül a grandiózus sziklán terpeszkedő bazilika lábainál. A betűk a templom homlokzatáról hullottak alá, s még ebben a félig révült álomban is emlékezni vélt a latin szövegre, amelyet egyik barátjának pappá szentelésekor itt olvasott először. „Quae sursum sunt quaerite!” A fent lévőket keressétek! Már akkor, elsőre is megragadta a szentírási bölcsesség egyszerű, mégis egyértelmű utasítása, s az érzés most csak még inkább a hatalmába kerítette.

Nem jutott azonban ideje sokat elmélkedni a szavakon, mert egyik pillanatról a másikra úgy érezte, mintha víz alá merült volna. Fuldokolt. A szemei előtt a betűk váratlanul örvénylő vörös és kék gömbökké változtak, s szédült iramban keringtek körülötte. Érezte, hogy megtántorodik, s valami félelmetes zuhanó érzés fogja el. Váratlanul mintha egy betegágy körvonalai rajzolódtak volna ki előtte. Egyenesen afelé száguldott. Az ágy azonban nem volt üres. Egy összeaszott, kétségbeesett arc formája kezdett kirajzolódni előtte. Csak a pajkosan csil-

lanó szemek emlékeztették a régi barátra, a teste azonban már mint-ha megadta volna magát a habos paplan hullámainak: teljesen elmerült.

— Ne félj, Dide. Ne félj a szenvedéstől. Valami értelme van ennek! — próbálta vigasztalni barátját, miközben elsötétedett körülötte minden, és tovább zuhant a mélybe, valami kapaszkodó nélküli nagy ürességbe, s úgy érezte, a világ és eddigi élete is zuhan vele. Az idő és a tér megmerevedett, a legfélelmetesebb azonban az volt, hogy nem voltak gondolatai. Csak valami belülről jövő, ordító némaság nyomta félelmetes erővel a dobhártyáit. A kétségbeesésnek ebben a szörnyű perceiben aztán váratlanul, valahonnan nagygon messziről, mégis mintha hangokat hallott volna.

— Mihály! Mihály! Ébredj!

Riadtan eszmélt, s fájdalmasan hosszú másodpercek kellettek, míg felismerte Sophie aggódó tekintetét. A ház teraszán, a barátok vakolatra dedikált hűségfala előtt, a hideg kövön feküdt. Feje sajgott az eséstől. Úgy látszik megint rohama volt, mint az elmúlt hetekben oly gyakran. Gyorsan körülnézett. Dide természetesen nem volt sehol. Évek óta halott volt. Ő halt meg előbb. Ő lett az áruló. S közben valahol legfelül tudta, hogy az arany betűk újra teljes pompájukban ott szikráznak a bazilika homlokzatán. S ez végtelenül megnyugtató volt.

VÖRÖS ISTVÁN

Logika

Szegedi Eszter versei elé

Szegedi Eszter első éves egyetemi hallgató, radiológia szakon. Hajdúböszörményben érettségizett, jelenleg Debrecenben tanul. A szerkesztőnek írt válaszlevelében így jellemzi magát: „Az öcsémnek az a szó jutott rólam elsőnek eszébe, hogy logika.” Ebben a mondatban viszont mi a művészt érhetjük tetten. Mert az igazi művész sosem ront ajtóstul a házba. Látja, talán látja, mi a lényeg, de arról nem beszélhet közvetlenül, mert az hatásadászat volna. Kerülőutak, távlatok keresése nélkül meg se szólalhat. Egy költő sose értékelheti magát egyenesen. De az öccse mondhat róla, amit csak gondol. Logikát mond, és Szegedi Eszter versei valóban világos felépítésűek, átláthatók, átjárhatók, csakugyan van bennük intellektuális tisztaság. Mint mondjuk a lengyel vagy a cseh versekben. Lehet, hogy lassan a magyar költészet is elfordul bevált és megszokott gyönyörködtető opálosságától? József Attila a lírát logikának nevezte egy töredékében, így ketten, a testvére és JA Szegedit is költőnek definiálták. Nehéz munka vár rá. Megmaradni azon a szinten, ahonnan megabiztos és megejtően gyengéd költészetével elindult. Illetve dehogy. Óvatos vagy inkább nagy lépekkel följebb jutni. Azt hiszem, sikerülni fog.

Eredetmonda

*Az ács a zug végén lakik.
Derekában omladozik a gerinc,
udvarán páratlanszámú tyúk.
Fiának példaképei a hangyák,
darabokban cipelnek döglött cserebogarat.
Asszonya kisebesedett kemencéből hordja a kenyeret.
Bőre irizál, ahogy csak a megfeszülő inak tudnak.
Unokáit az otthon hiánya köti a városba,
kiszáritja bőriüket a szél.*

Készenlét

*Mágnesezhető álmokban nővök fel.
Időbe telik vak mozdulatokat tanulni,
mellüregben tartani a maghőmérsékletet.
Akácfákon függő varjak
szabályozzák a fellegeket,
vérnyomásom a széljárással változik.
A látómező szélén hetek óta
zuhanó fecskék, elmosódott esővonalak.
Izgalomban tartanak.*

Nagyapa

*Rövidlátón betűzi az eget,
zörgő hetilapot. Lapoz,
megtörli szemüvegét.
A keletkező légáram
szárnyashangyákat lobogtat.
Körúti platánfák szorosabban
markolják a földet.
Minden óra sötét
részecskéken csúszik át,
múlandóság tükrét tartja
a körvonalak helyén.*

Tavaszi passió

Fordítva történik minden.
Először csak nedves foltok itt-ott
a száradó, repedezett kereszten.
Aztán néhány élénkebb színű,
azt is mondhatnám, duzzadó vércsepp,
utána meg a repedésekbe beszívargó
verejték, ahogy a szó szoros értelmében
lombot hajt a szenvedés,
és egyre több a vérvörös szírom,
de ez még mindig csak a készülődés,
végül a szegek tűnnek elő sorra
fényesen, mint egy-egy különös madárcsőr,
ahol a kezeknek és lábaknak kell lenniük,
majd hangokat is lehet hallani,
nyöszörgés, hörgés, elcsukló szemrehányás,
mintha csupán szélfúvás lenne,
és csak később jelenik meg a test,
karjában hozza néhány férfi,
leteszik egy pillanatra a földre,
óvatosan szétnyitják a leplet,
ráborulnak az asszonyok,
a férfiak kisértetként felemelik,
nagy nehezen hozzáigazítják a szegekhez,
a vérfoltokhoz, az érdes repedésekhez,
a riadtan felröppenő madarakhoz,
a rég elkezdődött szenvedéshez,
mert nem a megváltásra,
hanem az ismét feldíszíthető
kisdredre várnak mindannyian.